

ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ КРИЗОВОГО СТАНУ В ЧОРНІЙ МЕТАЛУРГІЇ УКРАЇНИ

У статті визначені рівень розвитку та конкурентоспроможність вітчизняної чорної металургії, як однієї з найбільш експортоорієнтованих і значною мірою ефективно діючих галузей господарського комплексу країни. Вказується на причини, які зумовили конкурентноздатність продукції, а також найбільш важливі проблеми, що ставлять під загрозу подальший поступальний рух галузі – застарілі обладнання і технології, невирішені на державному рівні питання зовнішньоекономічної діяльності, нерозвинений внутрішній ринок. Окреслені шляхи покращення ситуації та підвищення рівня екологічної безпеки підприємств.

Ключові слова: чорна металургія, комплекс, ресурси, підприємства, податки, валютне регулювання, виробництво, інвестиції, прибуток, модернізація.

В статье определены уровень развития и конкурентоспособность отечественной черной металлургии, как одной из наиболее экспортоориентированных и в значительной мере эффективно действующих отраслей хозяйственного комплекса страны. Указываются факторы, которые определили конкурентоспособность продукции, а также наиболее важные проблемы, ставящие под сомнение дальнейшее поступательное движение отрасли – устаревшее оборудование и технологии, нерешенные на государственном уровне вопросы внешнеэкономической деятельности, неразвитый внутренний рынок. Обозначены пути улучшения ситуации и повышения уровня экологической безопасности предприятий.

Ключевые слова: черная металлургия, комплекс, ресурсы, предприятия, налоги, валютное регулирование, производство, инвестиции, прибыль, модернизация.

In article it is defined a level of development and competitiveness of domestic ferrous metallurgy, as one of most export and appreciably effectively operating branches of an economic complex of the country. Factors which have defined competitiveness of production, and also the most important problems which call into question the further progress of branch – the out-of-date equipment and technologies, unresolved at the state level the foreign trade activities questions, not developed home market are specified. Ways of improvement of a situation and increase of level of ecological safety of the enterprises are designated.

Key words: ferrous metallurgy, a complex, resources, the enterprises, taxes, currency regulation, production, investments, profit, modernization.

Постановка проблеми. Ефективна діяльність металургійного комплексу, який складається більшою мірою з чорної, а також кольорової металургії, є значним фактором економічного розвитку України. Як приклад, за підсумками 2007 р. частка чорних металів та виробів з них в загальних обсягах експорту склала 40,2 %. Галузь забезпечила роботою 15 % всіх зайнятих у промисловості, а середньомісячна заробітна плата в ній перевищувала середній рівень по країні в 1,64 раза.

У той же час у металургійній галузі через фізично та морально застаріле обладнання, ресурсоємних і потенційно небезпечних технологій недостатньо

ефективно використовуються матеріальні, енергетичні і трудові ресурси. Наприклад, внаслідок невисокого технологічного рівня ми маємо низьку продуктивність праці: на виробництво однієї тонни сталі в середньому витрачається 53 чол.-години (в Росії – 38, в Німеччині – 17) [1].

Модернізація діючих виробничих потужностей та впровадження сучасних інновацій протягом останніх років здійснювались тільки на окремих металургійних підприємствах, а вирішенню екологічних проблем приділялась недостатня увага. Причина цього у відсутності державної інвестиційної політики та необхідних фінансових ресурсів [2; 3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням розвитку чорної металургії в Україні присвячено ряд статей вітчизняних вчених М. Гулі, С. Дорогунцова, О. Кленіна, Т. Логуової, В. Майорченка, Д. Стеценка, Ф. Федулової, І. Феофанової, Ю. Чентухова та інших. Проте в їхніх, а також в деяких інших публікаціях не простежується комплексного підходу до розвитку галузі, врахування досягнень та прорахунків у даному напрямку в минулому, а також наявне надання пріоритету експортній

складовій у діяльності підприємств на противагу орієнтації на внутрішній ринок держави.

Ціллю даного дослідження є комплексний аналіз ситуації в галузі, порівняння її роботи із ситуацією в інших розвинених країнах, надання пропозицій по виходу чорної металургії з достатньо важкого кризового стану.

Виклад основного матеріалу. Розглянемо виробництво окремих видів продукції чорної металургії та добувної промисловості, табл. 1 [4].

Таблиця 1

Виробництво добувної промисловості, металургії та готових металевих виробів, млн т.

Види продукції	Роки	1990	2003	2004	2005	2006	2007
Руда і концентрати залізни неагломеровані		105	63,0	66,0	69,5	74,0	77,9
Чавун		44,9	29,5	31,0	30,4	32,9	35,6
Сталь без напівфабрикатів, отриманих безперервним литтям		48,5	28,9	28,9	27,9	27,9	29,0
Напівфабрикати, отримані безперервним литтям		–	8,7	10,5	11,4	13,7	14,7
Прокат чорних металів		–	22,5	23,2	22,7	22,4	24,5
у тому числі							
прокат плоский гарячекатаний зі сталі нелегованої та легованої (крім нержавіючої та швидкорізальної)		–	9,4	10,3	10,5	10,2	10,8
стержні і прутки інші (не в бухтах), кутики та профілі фасонні і спеціальні гарячекатані зі сталі нелегованої та легованої (крім нержавіючої та швидкорізальної)		–	5,8	5,9	5,5	5,8	6,4
Груби великого та малого діаметрів, профілі пустотілі з чорних металів		6,5	2,1	2,1	2,4	2,8	2,8
Дріт зі сталі		–	0,4	0,6	0,5	0,5	0,6

З даних таблиці ми бачимо значне зменшення всіх наявних показників порівняно з 1990 роком. Проте в останні 5 років відбувається деяке нарощування обсягів виробництва.

Історія функціонування комплексу характеризується особливостями і подіями, які необхідно враховувати при розробці довгострокової стратегії розвитку промисловості. Після значної девальвації гривні у 1998 р. додатковий стимул щодо розширення випуску продукції переважно отримали галузі і підприємства, які мали суттєвий експортний потенціал. В найбільшій мірі це допомогло підприємствам металургії, що до початку 1999 року знаходились у важкому стані, маючи великі незавантажені виробничі потужності [5]. Внутрішній ринок металопродукції (сталь, прокат, напівфабрикати) різко скоротився у зв'язку зі спадом у машинобудуванні, будівництві та порушенням коопераційних зв'язків колишнього СРСР. Основна частина продукції спрямовувалась на експорт. На зовнішніх ринках українська металопродукція зайняла досить великий сегмент. Головним сприятливим, з точки зору маркетингу, фактором стала низька ціна. На певний час значна кількість об'єму експорту залишилась під контролем посередників, що отримували металопродукцію за бартером чи іншими схемами з великим дисконтом. З'явилась додаткова ланка посередників – іноземних компаній, які здійснювали просування товару на своїх ринках. Незважаючи на економічні втрати підприємств-виробників, що могли отримувати більшу ціну, а також бюджетні витрати держави, посередники зробили

корисну справу – залишили за українським металом покупців та потужні обсяги споживання. Потім, коли експорт був переорієнтований на трейдерські структури, що належать власникам металургійних заводів, їм вже було легко знайти споживачів.

Держава здійснювала регулюючий вплив на результати діяльності металургійних підприємств у наступних напрямках:

1. Податки – формування податкового кредиту та повернення податку на додану вартість (ПДВ) експортерам. Повернення ПДВ знаходилось під контролем податкової адміністрації. Це стало серйозним аргументом щодо впливу на політику металургійних підприємств, джерелом їх додаткових обігових коштів [6].
2. Валютне регулювання – встановлення принципу курсоутворення, що сприяв реалізації інтересів експортерів сталі. Ситуація з постійним зростанням вільноконвертованих валют збільшувала суму надходжень у національній валюті навіть за умов обов'язкового продажу валютних коштів. Попім інша політика – підтримка стабільного курсу, яка теж була вигідною для металургів та вчасною з точки зору формування цілісної і продуманої фінансової політики, здійснення планування та організації маркетингу.
3. Нетарифне регулювання – встановлення певних процедур експорту, наявність індикативних цін на деякі види металопродукції.
4. Приватизаційно-інвестиційні інструменти, які мають комплексний характер. Забезпечення належного виконання зобов'язань інвестором,

що володіє найбільшим пакетом акцій підприємства, та впровадження правового механізму санкцій в разі порушення зобов'язань.

5. Тарифи державних монополій – встановлення тарифів на електричну енергію, послуги залізної дороги, реалізатором яких є держава.
6. Зовнішньополітичні заходи. Українська зовнішня політика, що спрямована на захист інтересів металургійних підприємств-експортерів, водночас

виявилася слабкою для досягнення успіху [7]. Починаючи з 2000 р., для чорного металу закриваються або обмежуються певні ринки. Причини цього – відсутність статусу країни з ринковою економікою, наявність експортного мита на металобрухт та інше [8].

Україна довгий час входить в першу десятку світових виробників сталі і в рейтингах 2006-2007 рр. займає 8-ме місце (табл. 2).

Таблиця 2

Перша десятка світових виробників сталі у 2005-2007 рр., млн т.

Місце у рейтингу			Країна	2007	% приросту 2007 р. до 2006 р.	2006	% приросту 2006 р. до 2005 р.	2005
2007	2006	2005						
1	1	1	КНР	418,8	17,7	355,8	26,8	280,5
2	2	2	Японія	116,2	3,3	112,5	- 0,2	112,7
3	3	3	США	98,5	3,8	94,9	- 0,4	99,7
4	4	4	Росія	70,6	6,8	66,1	0,8	65,6
5	5	5	Південна Корея	48,4	1,3	47,8	0,6	47,5
6	6	6	Німеччина	47,2	6,1	44,5	- 4,1	46,4
7	7	9	Індія	44,0	7,6	40,9	25,5	32,6
8	8	7	Україна	40,8	5,7	38,6	- 0,3	38,7
9	10	10	Італія	31,6	7,5	29,4	3,2	28,5
10	9	8	Бразилія	30,9	- 2,2	31,6	- 4,0	32,9
Всього по 10 країнах				947,0	9,8	862,1	9,8	785,1
Інші країни світу				292,5	5,5	277,1	- 1,7	281,9
Всього у світі				1239,5	8,8	1139,2	6,8	1067,0
Всього у світі без КНР				820,7	8,8	783,4	- 0,4	786,5

Як країна-виробник сталі, Україна відрізняється рядом особливостей, головною з яких є лідируючі

позиції (у 2007 р. друге місце) у списку провідних світових експортерів продукції із чорних металів (рис. 1).

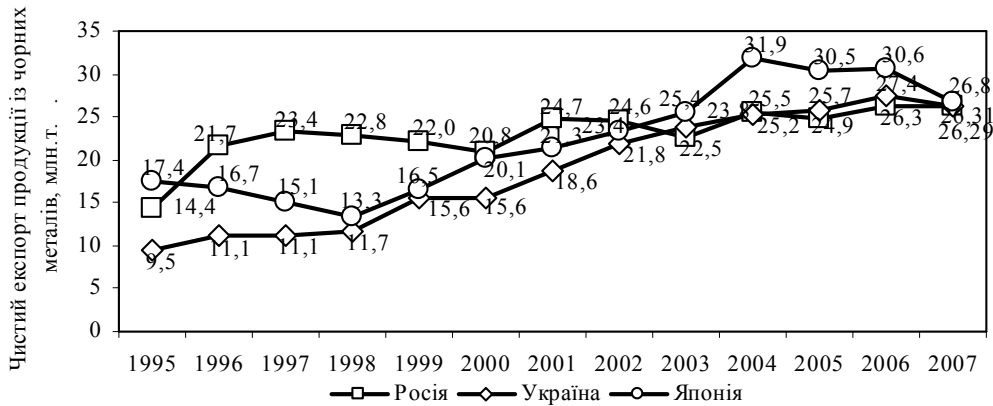

Рис. 1. Динаміка чистого експорту кінцевої продукції із чорних металів провідними державами в 1995-2007 рр.

Перше місце в цьому списку займає Японія, третє – Російська Федерація. На четвертому місці розмістилась Бразилія, чистий експорт кінцевої металопродукції якої у 2007 році склав 11,8 млн т., що у 2,2 рази нижче, ніж у нашій державі. За обсягами чистого експорту кінцевої металопродукції Україна у 2005 році випередила Росію і наблизилась до рівня Японії. При цьому вона експортує визначальну частину продукції свого виробництва. Так, відношення експорту до загальних обсягів виплавки сталі у 2007 р. склало в Україні 71 %, в Росії – 47 %, в Японії – 28 %. У перерахунку на сиру сталь Україна у 2007 р. експортувала 84,9 % виробленої металопродукції.

Було б доцільно переорієнтувати вітчизняну металургію на переважне задоволення потреб

внутрішнього ринку [9]. Проте розвиток ринку чорних металів підпорядковується визначеним економічним законам, про що засвідчує наявність сильного кореляційного зв'язку між обсягом споживання сталі і величиною валового внутрішнього продукту в розрахунку на душу населення. Для подвоєння обсягу споживання сталі в Україні показник ВВП має збільшитись в 1,75 рази порівняно з 2007 роком.

Значні темпи приросту ВВП, досягнуті в Україні у 2000-2007 рр., в основному пояснюються комплексним впливом суб'єктивних факторів і тільки частково ефективністю державного регулювання економіки. До зазначених факторів відносяться кон'юнктура світового ринку чорних металів та нестабільні кліматичні умови, які впливають на урожайність основних сільськогосподарських культур

і, відповідно, виробництво валової сільськогосподарської продукції. Наприклад, рекордно високі темпи приросту ВВП України у 2004 році (12,1 %) пояснюються в основному тим, що виручка від експорту металопродукції виросла на 57,6 %, а валова продукція сільського господарства – на 19,7 %. Водночас зниження показників у 2005 р. у вигляді темпів приросту ВВП на 2,7 % приблизно наполовину обумовлено послабленням темпів приросту експорту чорних металів до 11,8 % і валової продукції сільського господарства до –0,1 %. Подібні тенденції продовжувались і в подальшому.

Вірогідно, що у 2005 році темпи приросту експорту металопродукції були б більш прийнятними у випадку збереження політичної стабільності у країні. Справа в тому, що основні підприємства-експортери металопродукції практично повністю належать приватному бізнесу [10]. При цьому більшість з них володіє тінювим механізмом виведення частини прибутку з-під оподаткування. Тінювий механізм впливає на темпи приросту ВВП, особливо в періоди політичної нестабільності. Тому необхідно розробити механізм протидії, який узгоджував би інтереси держави і власників металургійних підприємств, забезпечуючи сприятливу бізнесову ситуацію та оптимальну виручку від експорту продукції в часи політичного протистояння. З новою силою ці питання постали в період фінансової кризи 2008-2009 рр.

Подальший розвиток чорної металургії України пов'язаний з подоланням ряду проблем, викликаних необхідністю кардинального вдосконалення структури виробництва і випуску продукції. Поки що в технологічному відношенні галузь продовжує залишатись однією із найбільш відсталих. Рівень конкурентоздатності металопродукції в значній мірі залежить від технологічного рівня виробництва, його структури, а конкретно, від частки електропічного виробництва сталі. У 2007 році частка електросталі у світі склала в середньому 31,6 %, в тому числі у США – 55 %, Індії – 44,8 %, Південній Кореї – 44,1 %, а в Україні тільки 4 %.

Висока частка виробництва електросталі, враховуючи її розливу на машинах безперервного лиття заготовок, у промислово розвинених країнах створює ряд суттєвих переваг: сортамент сталі, виготовленої в електропечах, значно більший, ніж при виплавці в інших агрегатах; зменшуються витрати виробництва, викиди в навколишнє середовище; посилюється можливість гнучкого реагування на зміни ринкового попиту [11; 12].

Упровадження сучасних технологій дозволить зменшити споживання природного газу на 4,6 млрд куб. м (60 %). Йдеться перш за все про відмову від мартенівського способу виробництва сталі, який в даний час зберігся тільки в Україні (40,2 % від загального обсягу виробництва сталі, Російській Федерації (22,1 %), Узбекистані (24,9 %) та Індії (2,6 %).

Для реалізації програм модернізації і технічного переозброєння підприємств потрібні значні інвестиції, що обумовлено високим ступенем зносу основних фондів (в середньому на 71 %). З перевищенням

встановлених термінів експлуатації працює 80 % доменних та мартенівських печей, 90 % прокатних станів, 20 % конверторів. Енергоємність українських металургійних підприємств майже в 1,5 рази вища, ніж у кращих світових виробників, що вимагає суттєвої модернізації та забезпечення нового технологічного рівня виробництва, значного збільшення капіталовкладень, вдосконалення інвестиційної політики.

Величина інвестицій в галузі за 2000-2007 рр. склала в середньому 16 дол в перерахунку на 1 т сирової сталі. В США, де рівень зносу основних фондів у чорній металургії становить всього 20 %, даний показник складає 30 дол/т, а в країнах ЄС – 25 дол/т. Особливо характерний приклад Франції, яка почала реконструкцію металургії більше 30 років тому і протягом 15 років щорічно витрачала більш ніж 2,0 млрд дол або близько 80 дол на тонну сталі. Така політика дозволила французьким металургам значно підвищити технічний і технологічний рівень галузі (в даний час всю сталь у Франції виплавляють у конверторах) [5].

Виробництва чорної металургії потенційно і в реальному житті несуть у собі високу ступінь екологічної небезпеки. Найбільше шкідливих викидів у повітря завдають підприємства Донецька, Дніпропетровська, Запоріжжя, Кривого Рогу, Макіївки, Маріуполя та інших міст і регіонів. Для запобігання та знешкодження наслідків шкідливих викидів необхідні інвестування в значних обсягах і впровадження сучасних заходів екологічного, технічного та економічного характеру [13; 14].

Висновки.

1. Ефективна діяльність галузі чорної металургії є значним фактором економічного розвитку України, а тому потребує особливої уваги держави і громадськості, подальших наукових розвідок у теоретичній площині та організаційних зусиль у практичній роботі.

2. Всі наявні показники щодо виробництва добувної промисловості, металургії та готових металевих виробів порівняно з 1990-м роком значно знизились. Проте в останні 5 років відбувається деяке нарощування обсягів виробництва.

3. Проблеми і фактори, що призвели до кризового стану в металургії – зношене обладнання, ресурсоемні і застарілі технології, неефективне використання енергетичних, матеріальних і трудових ресурсів, відсутність фінансового забезпечення та послідовної державної інноваційної політики.

4. Починаючи з 1999 року, держава здійснювала деякий вплив на результати діяльності металургійних підприємств у наступних напрямках: податки, валютне регулювання, нетарифне регулювання, приватизаційно-інвестиційні інструменти; зовнішньо-економічні заходи. Це дало результати.

5. Доцільно переорієнтувати вітчизняну металургію на переважне задоволення потреб внутрішнього ринку, а також розробити організаційно-економічний механізм, який узгоджував би інтереси держави та власників підприємств.

6. Подальший розвиток чорної металургії України пов'язаний з подоланням проблем, викликаних необхідністю кардинального вдосконалення структури

виробництва і випуску продукції, що потребує значних інвестицій.

7. Необхідне програмне забезпечення на державному та регіональному рівнях сприятливої екології і

знешкодження наслідків шкідливих викидів у проблемних регіонах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Федулова Ф., Оліх Г. «Локомотиви» економіки України: тенденції зберігаються // Економіст. – 2006. – № 9. – С. 25-28.
2. Гугля М.В. Інноваційна політика у гірничо-металургійному комплексі України // Економіка, фінанси, право. – 2004. – № 6. – С. 3-7.
3. Кленін О.В. Перспективні напрями розвитку металургійного комплексу регіону: інвестиційно-інноваційний аспект // Вісник економічної науки України. – 2007. – № 2. – С. 59-61.
4. Державний комітет статистики України. Статистичний щорічник України за 2007 рік / За ред. О.Г. Осауленка. – К.: Консультант, 2007. – 571 с.
5. Майорченко В., Калюжний В., Калюжний А. Роль черной металлургии в развитии экономики Украины // Економіст. – 2007. – № 7. – С. 16-23.
6. Патошина Г.М. Митне регулювання експорту української продукції в умовах входження до СОТ // Економіка та підприємництво. – 2007. – № 4. – С. 193-197.
7. Логутова Т.Г., Демьянченко А.Г. Анализ стимулирования экспорта металлопродукции в Украине // Актуальні проблеми економіки. – 2005. – № 4. – С. 52-59.
8. Білокуров Д.Т. Проблеми державного управління промисловістю // Економіка та держава. – 2005. – № 7. – С. 8-16.
9. Мірко Н.В. Тенденції розвитку внутрішнього ринку промислової продукції // Формування ринкових відносин в Україні. – 2005. – № 8. – С. 43-47.
10. Чентуков Ю. Інтеграція України у світовий простір на прикладі металургійної галузі Донецького регіону // Економіст. – 2005. – № 6. – С. 60-63.
11. Дорогунцов С., Федорищева А. Екологічні аспекти розвитку і розміщення продуктивних сил України // Економіка України. – 2002. – № 10. – С. 65-70.
12. Феофанова І.В. Особливості інноваційної стратегії металургійних підприємств України // Держава та регіони. – 2007. – № 3. – С. 242-245.
13. Качан Є.П., Царик Т.Є., Ткач Д.В. та ін. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка / За ред. Є.П. Качана. – К.: Видавничий Дім «Юридична книга», 2005. – 704 с.
14. Савченко В.Ф. Програмне регулювання соціально-економічного розвитку на регіональному рівні: Монографія. – Чернігів: КП «Чернігівські обереги», 2007. – 516 с.

Рецензенти: Горлачук В.В., д.е.н., професор;
Верланов Ю.Ю., к.е.н., професор.

© Савченко В.Ф., 2010

Дата надходження статті до редколегії 05.11.2009 р.